

Kína útja az 1950-es évektől napjainkig

A Kína – mint „feltörekvő” hatalom – jelenével és jövőjével kapcsolatos viták engem mindig szkepszissel töltenek el.¹ Egyesek úgy ítélik meg, hogy Kína véglegesen a „kapitalista építés útjára” lépett, sőt, egyenesen gyorsítja integrációját a jelenkori tőkés globalitásba. Sokan örvendenek ennek, s óhajukat is kifejezésre juttatják, hogy e „visszatérést a normalitáshoz” (hiszen a kapitalizmus „a történelem vége”) egészítse ki a nyugati típusú demokráciához (azaz a többpártrendszerhez, a választásokhoz, az emberi jogok érvényre juttatásához) vezető fejlődés. E vélemény képviselői hisznek – vagy legalábbis hinniük kell – a lehetőségben, hogy ezen az úton Kína egyszer „utolérheti” (az egy főre eső jövedelem terén) a Nyugat gazdag társadalmait. Ezt én nem tartom lehetségesnek, a kínai jobboldalnak viszont éppen ez az álláspontja. Mások az „elárult szocializmus” értékei nevében fogalmaznak meg bírálatot, s közülük számosan csatlakoznak a Nyugaton elterjedt, Kínát befeketíteni kívánó hangokhoz (*China bashing*)². Megint mások – jelesül a pekingi hatalom képviselői – a kínai utat „sajátos, kínai színezetű szocializmusnak” nevezik, anélkül azonban, hogy pontosítanák mit is értenek ezen. Mindazonáltal lehetséges e különlegesség feltérképezése, ha figyelmesen olvassuk a hivatalos dokumentumokat, különös tekintettel a nagyon is precízen kidolgozott és komolyan vett öt éves tervek szövegeire.

Véleményem szerint, a kérdés – Kína kapitalista vagy szocialista ország-e? – rosszul van feltéve, hiszen túl általános, túlságosan is elvont ahhoz, hogy e végletes alternatívában a válasznak valódi értelme legyen. Az igazság az, hogy Kína önálló, sajátos úton jár már 1950-től, sőt, talán már a XIX. századi *tajping forradalom* óta. Írásomban arra teszek kísérletet, hogy felvázoljam e speciális út tartalmát az 1950-től 2012-ig terjedő korszak fő szakaszaiban.

Az agrárkérdés

Kína forradalmát, amelyet kommunista pártja vezetett, Mao Ce-tung olyan antiimperialista és antifeudális forradalomként határozta meg, amely szocialista perspektívával bír. Mao sohasem feltételezte, hogy az imperializmus és a feudalizmus legyőzésével a kínai nép „felépítette”

volna a szocialista társadalmat. Inkább úgy ítélte meg, hogy e lépés csupán az első lesz a szocializmus felé vezető hosszú úton.

Szükségesnek tartom kihangsúlyozni azt az egészen különleges választ, amit a kínai forradalom adott az agrárkérdésre. A termőföldet fölosztották, de nem adták magántulajdonba: a föld megmaradt a nemzet közös tulajdonában, amit a faluközösségek alkottak; a parasztcsaládok a földeket csupán használatba kapták. Nem ez volt a helyzet a korabeli Oroszországban, ahol Lenin, akit 1917-ben kész tények elé állított a parasztok felkelése, elfogadta a fölosztott földek kedvezményezettjeinek magántulajdonát.*

Melyek a legfontosabb okok, amelyek magyarázatot adnak arra, hogy Kínában (és Vietnamban) lehetőség volt ama elv érvényre juttatására, miszerint a termelés alá vett föld nem egyszerű árucikk? Folyton azt ismétlik nekünk, hogy a világ minden földművelője a föld magántulajdonára vágyik, s csakis arra. Ha ez igaz lenne, Kínában a föld államosításának elrendelése vég nélküli parasztháborút indított volna el, ahogyan a sztálini Szovjetunióban történt az erőszakos kollektivizálás végrehajtása idején.

A kínai és vietnami parasztok egyedülálló (csakis rájuk jellemző) attitűdje nem magyarázható egyszerűen valamiféle „hagyománnyal”, ami miatt ne ismerték volna a magántulajdont. Inkább egy nagyon is végiggondolt és kivételes politikai irányvonallal van dolgunk, amit a két ország kommunista pártja vitt át a gyakorlatba.

A II. Internacionálé vezetői nem voltak képesek mást feltételezni a földművelőkről, mint hogy azok mindig és mindenhol a földek magántulajdonát óhajtják – ami igaz is volt a XIX. századi Európában. Hiszen a feudalizmusból a kapitalizmusba való hosszú európai átmenet során (1500 és 1800 között), a feudalizmus korábbi formáira jellemző intézményes megosztás a királyi és a földesúri földtulajdon, illetve a jobbágyok tulajdona között, fokozatosan átadta a helyét a modern

* Itt egy korrekciós megjegyzést kell tennünk. Lenin, a bolsevikok, a szovjet-hatalom semmilyen értelemben *nem állította „vissza” a föld magántulajdonát*. A föld magántulajdonának bizonyos, korlátozott visszaállítására csak a NEP korszakban került sor, 1921 márciusa után, aminek a kollektivizálás (1929–1933) vetett véget. Eredendően éppen ellenkezőleg történtek a dolgok 1917 októberében. A földről szóló dekrétum, amelyet a szovjetek II. oroszországi kongresszusa fogadott el, felszámolta a magántulajdont a föld *nacionalizálása* útján, vagyis társadalmi tulajdonba helyezte a földet, egyszersmind a termőföldet fel is osztotta a parasztok között. A 25 millió kis parasztgazdaság útján létrejött a föld *magánbirtoklása* („a föld azé, aki megműveli”). Megszűnt a cári, a földesúri magánföldtulajdon. A dekrétum – éppen paraszti követelésre – kizárta a bérmunkát, a föld adásvételének lehetőségét – azzal a céllal, hogy a termőföld ne kerülhessen ismét a gazdagok, a fölbirtokosok, a paraszti burzsoázia kezére Oroszországban. 1922-től, a NEP-korszakban, korlátozottan engedélyezték a bérmunkát. A *szerek*.

polgári magántulajdonnak, ahol a föld is egyszerű árucikknek számított – vagyontárgynak, amivel tulajdonosa teljesen szabadon, megkötöttség nélkül rendelkezik (veheti és eladhatja). A II. Internacionálé szocialistái elismerték ezt a „polgári forradalom” nyomán létrejött kész tényt, még ha olykor bírálattal illették is.

Azt is szilárdan hiték, hogy a paraszti kistulajdonnak nincsen jövője. A jövő, az iparhoz hasonlóan, a gépesített mezőgazdasági nagyüzemeké. Úgy vélték, hogy maga a kapitalista fejlődés vezet el a tulajdon koncentrációdásához és a művelés hatékonyabb formáihoz, amit ez a koncentráció tesz lehetővé. A történelem végül nem adott nekik igazat. A paraszti mezőgazdaság átadta helyét a tőkés családi mezőgazdaságnak, kettős értelemben is: egyrészt ez a fajta mezőgazdaság piacra termel (a saját fogyasztás szinte jelentéktelen), másrészt fel van szerelve modern gépekkel, vegyszereket használ, és banki hitelekkel fejleszt. S ez a kapitalista, családi földművelés nagyon is hatékonyan bizonyult még a nagytulajdonnal való összevetésben is, ha egy pillantást vetünk az egy munkásra és egy hektárra vetített évenkénti termelés nagyságára. Ez persze nem zárja ki, hogy a modern mezőgazdasági termelőket is kizsákmányolja a *kiterjesztett monopóliumok** tőkéje, amelyek a bemeneti oldalon kontroll alatt tartják a ráfordításokat (*intrants*) és a hiteleket, a kimenetnél meg a termékek értékesítését. Azaz valójában arról van szó, hogy a mezőgazdasági termelő az uralgó tőke alvállalkozójává válik.

Meg voltak tehát győződve (mint láthattuk, tévesen), hogy a nagy volumenű termelés mindig hatékonyabb, mint a kisebb, bármely aktivitásról (ipar, szolgáltatás, mezőgazdaság) van is szó. Ezért a II. Internacionálé radikális szocialistái úgy képzelték, hogy a föld magántulajdonának eltörlése (az államosítás) lehetőséget kínál nagy szocialista mezőgazdasági termelőegységek létrehozatalára (amilyenek a szovjet szovhozok és kolhozok voltak). De arra nem volt lehetőségük, hogy a gyakorlatban is kipróbálják ezt a berendezkedést, hiszen a „forradalom” nem az ő országáikban (az imperialista centrum országaiban) ment végbe.

A bolsevikok 1917-ig magukénak tekintették ezeket a téziseket, azaz céljuk az orosz arisztokrácia birtokainak államosítása volt, míg a községi földeket a parasztoknak hagyták volna meg. Ezt az elképzelést azonban gyorsan megíúsította a parasztlázadás, amely a nagybirtokok paraszti kisajátításával járt együtt.

Mao tanult ebből a történelmi tapasztalatból, s teljesen más politikai irányvonalat követett. Az 1930-as évektől, a felszabadító polgárháború

* *Monopoles généralisés/generalized monopolies*; Amin sajátos terminusához lásd a szerző „A jelenkori kapitalizmus összeomlása...” c. tanulmányát és Csala Károly fordítói jegyzetét: *Eszmélet* 97. sz. (2013. tavasz), 41. (A szerk.)

hosszú évei alatt, Mao a déli régiókban a kommunista párt társadalmi beágyazottságát a többségben lévő szegény és földnélküli paraszttal kötött szilárd szövetség, illetve a középparaszttal való baráti együttműködés által teremtette meg, s ezzel a háború valamennyi szakaszában sikerült elszigetelnie a gazdagparasztokat, anélkül, hogy engesztelhetetlen ellenséggé tette volna őket. E politikai vonal sikerének tulajdonítható, hogy a parasztok többsége elfogadta: problémáik megoldása nem föltétlenül a földosztás során kezükbe jutott földparcella magántulajdona. Úgy vélem, hogy Mao eszméi, illetve azok sikeres átültetése a gyakorlatba, a XIX. századi tajping forradalomban gyökeresnek. Maónak tehát sikerült keresztülvinnie azt, amiben a bolsevikok kudarcot vallottak: szilárd szövetséget tudott létrehozni a parasztsággal. Ezzel szemben Oroszországban az 1917 nyarára kialakult *fait accompli* ellehetetlenítette a szegény- és középparaszti réteggel való későbbi szövetséget is a gazdagparaszto (a kulákok) ellen, hiszen előbbie a megszerzett föld magántulajdonát védelmezték, s inkább a kulákokkal szövetkeztek, mint a bolsevikokkal. E „kínai specificitás” (aminek a hatásai később döntőnek bizonyultak) nem engedi meg, hogy a mai Kínát „kapitalistának” nevezzük. A kapitalizmushoz vezető út ugyanis a föld áruvá válásán keresztül vezet.

A kistermelés jelene és jövője

Ha a föld áruvá válásának lehetőségét kizárjuk, a közös vagyon (a faluközösségek földje) használatának módja is igen sokszínű lehet. Ennek megértéséhez meg kell különböztetnünk egymástól a kistermelést és a kistulajdont.

A (paraszti és kézműves) kistermelés minden múltbéli társadalomban uralkodó szerepet játszott. A modern kapitalizmus keretei között is megőrizte fontos szerepét, ekkor már a kistulajdon fogalmához kötötte – mind a mezőgazdaságban, mind a szolgáltatások területén, de az ipar bizonyos szektoraiban is. A mai világunkat uraló *triász* (az USA, az Európai Unió és Japán) esetében viszont való igaz, hogy visszaszorulóban van: elsősorban a kiskereskedelem lassú eltűnésére kell gondolnunk a nagy bevásárlóközpontok javára. Aligha állíthatjuk azonban, hogy ez – akár csupán hatékonysági szempontból – bármiféle „fejlődést” jelentene, különösen, ha számításba vesszük e folyamat társadalmi, kulturális, civilizatórikus összetevőit is. Valójában a *kiterjesztett monopóliumok* uralmának torzító hatásáról van szó, ami garantálja jövedelmük növekedését. Nem mondhatjuk tehát, hogy egy eljövendő szocialista rendszerben ne kellene visszaállítani a kistermelés jelentőségét.

A mai Kínában mindenestre a kistermelés, amely nem feltétlenül jelent kistulajdont, továbbra is fontos szerepet tölt be az országos

termelésben, s nemcsak a mezőgazdaságban, hanem a városi élet más fontos szegmenseiben is.

Kína tapasztalatokra tett szert a közös földtulajdon használatának számos (gyakran egymásnak is ellentmondó) formáiban, amelyeket egyrészt hatékonyság szempontjából (az egy főre és egy hektárra jutó éves termelés alapján) kell szemügyre vennünk, másrészt abból a szempontból, hogy ezek milyen változásokkal járnak/járnak együtt. Mert ezek a formák egyszerre erősíthetik a kapitalizmus felé mutató tendenciákat – a föld nem-áru jellegének megkérdőjelezésével –, ugyanakkor lehetnek a szocializmus irányába tartó fejlődés eszközei is. E kérdésre nem tudunk másképp válaszolni, mint az ötvenes évektől napjainkig tartó kínai fejlődés során létrehozott formák konkrét vizsgálatával.

Kezdetben, az 1950-es években, az alkalmazott módozat a családi kistermelés volt, amihez az öntözéssel és a területrendezéssel kapcsolatos munkák irányítása terén az együttműködés „alacsonyabb rendű” formái társultak. Hasonló társulások jöttek létre egyes gépi felszerelések használatában és egy olyan gazdaságba illesztésükben, ahol az állam fenntartotta magának a piacra szánt termékek felvásárlásának, a hitelnújtásnak és az ráfordításoknak a monopóliumát, s ráadásul mindez a központban elfogadott tervben megszabott árakra épült.

A hetvenes években azután, a termelőszövetkezetekkel párhuzamosan létrehozott *kommunák* gazdag tapasztalatokkal szolgáltak. Nem feltétlenül arról volt szó, hogy áttértek volna a kistermelésről a nagyüzemi rendszerre, bár ez utóbbi magasabbrendűségének gondolata nem állt távol előmozdítótól. Létrehozataluk főként egy decentralizációra épülő szocialista modell megvalósításának szándékából fakadt. A kommunák nem egyszerűen egy-egy nagyobb falunak, falvak vagy tanyák kollektívájának mezőgazdasági termelését irányították (maga az irányítás is a családi kistermelés és egy ambiciózusabb, szakosított termelés sajátos keveréke volt), hanem bizonyos időszakokban keretet is adtak a mezőgazdasági munkások ipari foglalkoztatásához, irányították a különböző gazdasági ágazatokat éppúgy, mint a közszolgáltatásokat (oktatás, egészségügy, lakhatás): azt mondhatjuk tehát, hogy működésük a társadalom politikai igazgatásának decentralizációját vetítette előre. Ahogy a Párizsi Kommun megfogalmazta: a szocialista állam jövője az, hogy (legalábbis részlegesen) a szocialista községek föderációjává váljon. Alighanem elmondható, hogy bár a kommunák több szempontból is megelőzték korukat, a hatalom decentralizációjának és – a kommunista párt mindenhatóságából következő – centralizációnak a dialektikája nem működött sűrűlódások nélkül. Mindazonáltal a kísérlet eredményei távolról sem voltak annyira katasztrofálisak, mint ahogyan azt a jobboldal láttatja. A pekingi régió egyik kommunája, amely ellenállt a rendszert felszámolni kívánó direktívának, mindmáig szép gazdasági eredményeket tud felmutatni, nem függetlenül attól, hogy

itt megmaradt az építő politikai viták hagyománya, ami máshol eltűnt. A „mezőgazdaság újjáépítésével” kapcsolatos terveket, amelyeket ma (2012-ben) a vidéki kollektívák Kína több régiójában megvalósítanak, úgy tűnik, a kommunák tapasztalatai inspirálták.

Teng Hsziao-ping 1980-ban meghozott döntése a kommunák felosztásáról megerősítette a családi kistermelést, amely az uralkodó termelési forma maradt az elkövetkező három évtizedben (1980 és 2012 között) is. A földhasználók (a falusi közösségek és a családi termelési egységek) jogai azonban számottevően kibővültek. Lehetővé vált a földhasználat jogával rendelkezők számára, hogy e jogot „bérbe adják” más kistermelőknek (ami sohasem jelentette a föld eladhatóságát), s ezáltal megkönnyítsék főként az iskolázott fiatalok városokba áramlását, azokat, akik nem kívántak földműveléssel foglalkozni; vagy pedig modern nagyüzemi termelést folytató vállaltoknak (amelyek azonban nems váltak latifundium-jellegűekké – Kínában ilyesmi nem létezik –, még ha jóval nagyobbak is, mint a családi gazdaságok). Ez utóbbi forma lehetőséget teremt(ett) a specializált termelésre (amilyen például a bortermelés, amit Kína egyenesen Burgundiától kíván eltanulni), vagy új technológiák kipróbálására (mint a GMO-k és hasonlók).

Véleményem szerint, nincs értelme *a priori* „támogatni” vagy „elvetni” a különféle termelési formákat. Itt is le kell szögezünk, hogy e formák konkrét vizsgálata (mind koncepciójuké, mind pedig gyakorlati megvalósulásuké) – elengedhetetlen. Elmondhatjuk, hogy a földhasználat, a közös földtulajdon különböző inventív formái mindig nagyszerű eredményekhez vezettek. Elsősorban a gazdasági hatékonyság szempontjairól van szó, hiszen Kína, ahol a városi lakosság a teljes népességben belül 20-ról 50 százalékra nőtt, sikeresen biztosította a mezőgazdasági termelés növekedését, igazodva a városiasodás félelmetes igényeihez. Kínának e figyelemreméltó, kivételes eredménye példa nélküli a Dél „kapitalista” országai körében. Kína megőrizte és megerősítette szuverenitását az ellátás területén, annak ellenére is, hogy jelentős hátránnyal kell szembenéznie: mezőgazdasága a föld lakosságának 22 százalékát táplálja, miközben a termőföldeknek csak 6 százalékkal rendelkezik. Szólnunk kell a parasztok szociális életkörülményeiről (és életszínvonaláról) is: a kínai falu semmiben sem emlékeztet a harmadik világ más országainak falvaira. A települések kényelmesek, jól felszereltek; hatalmas kontraszt ez nemcsak az éhező és óriási szegénységgel küzdő régi Kínához képest, hanem napjaink indiai vagy afrikai vidékéhez képest is, ahol még mindig a nyomor szélsőséges formái uralkodnak.

A gyakorlatba átültetett *politikai alapelv* (a közös földtulajdon, a kistermelésnek nyújtott támogatás, a kistulajdon elismerése nélkül) áll e sikerek hátterében: ez tette lehetővé a faluról való elvándorolás viszonylagos ellenőrzés alatt tartását. Hasonlítsuk ezt össze, mondjuk, Brazília kapitalista útjával! A termőföld magántulajdona valósággal

kiürítette a brazil vidéket: ma már csak az ország 11 százaléka él falvakban. Ezzel szemben a városi lakosság legalább 50 százaléka nyomornegyedekben (favellákban) lakik, és túlélését csak az „informális gazdaságnak” köszönheti (ideértve a szervezett bűnözést is). Kínában semmi ilyesmi nem létezik, a városi népességről általánosságban elmondhatjuk, hogy megfelelő munkakörülmények és lakásviszonyok között él, még nem egy „fejlett országhoz” képest is, nem is szólva olyan államokról, ahol az egy főre jutó GDP a kínai szint környékén áll.

Az elvándorlás a nagyon sűrűn lakott kínai vidékekről elkerülhetetlen volt (erre a jelenséghez hasonlót csak Vietnamban, Bangladesben és Egyiptomban találunk): javította a kistermelés színvonalát azzal, hogy mérsékelte a földhiányt. A népességtranszfer, bár sikerült viszonylagos kontroll alatt tartani (persze nem tökéletesen, hisz’ az emberiség történetében semmi sem tökéletes, sem Kínában, sem másutt), jelenleg azzal fenyeget, hogy túlságosan gyorsá válik. Kínában élénk viták folynak erről.

A kínai államkapitalizmus

Az elemzők számára a kínai valóság leírására leginkább kézenfekvő fogalom az *államkapitalizmus* kategóriája. Ami rendben is van, de e minősítés túlságosan tág és felszínes, ha pontos tartalmát nem vizsgáljuk meg.

Valóban kapitalizmusról beszélhetünk, abban az értelemben, hogy a *viszony*, aminek a termelést megszervező hatalom a dolgozókat aláveti, megfelel annak a viszonyoknak, ami a kapitalizmusra jellemző: alárendelt, elidegenedett munka, a többletmunka kisajátítása. Kínában jelen van a dolgozók szélsőséges kizsákmányolása is: a szénbányákban vagy a női munkaerőt alkalmazó, pokoli termelési tempót diktáló műhelyekben. Ez botrányos egy olyan országban, amely azt tartja magáról, hogy a szocializmus felé vezető úton jár. Mindazonáltal az államkapitalista rendszer kiépülése megkerülhetetlen – mindenütt létre is fog jönni. A fejlett kapitalista országok sem lesznek képesek a szocializmus útjára lépni (ami ma egyébként sincs napirenden) az államkapitalista szakasz nélkül. Ez jelenti a bevezető fázist egy olyan *lehetőséges* társadalmi fejlődéshez, amely megszabadul a történelmi kapitalizmustól, hogy a szocializmus és a kommunizmus felé vezető hosszú útra lépjen. A gazdasági rendszer társadalmisítása és újjászervezése minden szinten, a vállalatoktól (az elemi egységektől) a nemzetekig és a világegészig, hosszadalmas küzdelmet tesz szükségessé egy olyan történelmi korszak keretei között, amelynek hosszát nem lehet lerövidíteni.

Ezen az alapvető definíciós problémán túl, szükségesnek látszik, hogy meghatározzuk, konkrétan *milyen államkapitalizmusról* is van

szó: meg kell vizsgálnunk tehát, milyen a szóbanforgó állam természeté, s milyenek az általa kitűzött célok. Mert nem egy-, hanem többféle állampkitalizmus létezik. Például a francia V. Köztársaság 1958 és 1975 közötti államkapitalizmusának célja a francia magánmonopóliumok szolgálata és megerősítése volt, s nem az, hogy az országot a szocializmus felé vezesse.

A kínai államkapitalizmus ezzel szemben három cél megvalósítása érdekében jött létre: 1. egy egységes és szuverén, modern ipari termelőstruktúra létrehozatalára; 2. e rendszer és a mezőgazdasági kistermelés viszonyának szabályozására; 3. Kína integrációjának irányítására abban a világrendszerben, amelyben az imperialista triász monopóliumai uralkodnak. E három prioritás szem előtt tartása nélkülözhetetlen: ezek teszik lehetővé a szocializmus hosszú útján való előremenetelt, noha egyidejűleg felerősítik azokat a tendenciákat is, amelyek éppenséggel letéríthetik az országot erről az útról, és a jelző nélküli kapitalista fejlődés felé terelhetik. El kell fogadni a tényt, hogy ez az ellentét kiküszöbölhetetlen, s mindig is jelen lesz. A kérdés ezek után így merül fel: a Kína által meghozott konkrét döntések a kétféle út közül melyik esélyeit növelik?

A kínai államkapitalizmus első szakaszát (1954 és 1980 között) valamennyi – nagy vagy kicsi – termelési egység (beleértve a termőföldeket is) államosítása jelentette. Ezt követően a rendszert megnyitották a külföldi és hazai magánvállalkozások előtt, amit a mezőgazdasági és a városi kisártermelés (kiszállalkozások, kereskedelem, szolgáltatások) liberalizációja követett. Ez azonban nem járt együtt az alapvető ipari ágazatok nagyvállalatainak és a maoizmus időszakában létrehozott hitelrendszernek a reprivatizációjával, még ha sor is került „piacgazdasági” integrációjuk szervezeti formáinak fölülvizsgálatára. Mindez együtt járt a magánkezdeményezések és a külföldi tőkével való együttműködési formák feletti ellenőrzés eszközeinek kialakításával. Kérdés most már, hogy ezek az eszközök beváltották-e a hozzájuk fűzött reményeket, illetve mennyire bizonyultak üres formáknak, ahol (a káderek „korrumpálásával”) a magántőkével való összejátszás kerekedett fölül.

Mindenesetre, amit a kínai államkapitalizmus 1950 és 2012 között véghezvitt, az egész egyszerűen csodálatra méltó. Sikerült egy, a gigantikus méretű országra szabott, modern termelési szerkezetet megteremteni, amit csak az Egyesült Államokéhoz lehet hasonlítani. Az ország ki tudott törni a kezdeti időszak súlyos technológiai függőségéből (ez eleinte szovjet, később nyugati technológiaiimportot jelentett), azáltal, hogy kifejlesztette saját, önálló, a technológiai innovációt elősegítő képességét. Azonban (egyelőre?) nem kezdődött meg a munkának a gazdaságirányítás társadalmasítására irányuló újjászervezése. A *terv* – és nem a „nyitás” – maradt a gazdasági-társadalmi rendszer centrális eszköze.

A tervező fejlesztés maoista szakaszában a terv minden elemében kötelező volt: ez szabta meg az új létesítmények jellegét és elhelyezkedését, a termelés céljait, az árakat. Ebben a szakaszban nem is volt más ésszerű alternatíva. Csupán megemlítem – anélkül hogy a részletekbe belemennék – azt az érdekes vitát, amely az értéktörvény természetéről zajlott a tervezés eme korszakában. Ezen első szakasz sikere (vagyis nem a kudarca) volt az, amely – a fokozott tempójú felzárkózási terv érdekében – szükségessé tette a módszerek megváltoztatását. A magánvállalkozások felé történt nyitás a nyolcvanas, majd főként a 90-es években szükséges volt ahhoz, hogy elkerüljék Szovjetunió esetében végzetesnek bizonyult hanyatlást. Bár e nyitás egybeesett a neoliberalizmus globális uralomra jutásával – ennek az egybeesésnek a negatív hatásaira még visszatérünk – „a piaci szocializmus”, vagy inkább „a *piaccai együtt élő* szocializmus” opciója a fokozott ütemű fejlődés második szakaszában, véleményünk szerint, teljesen igazolható döntésnek bizonyult.

E választás mérlege, ismét hangsúlyozom: csodálatra méltó. Kína néhány évtized leforgása alatt olyan mértékű ipari és termelési városiasodást vitt végbe, amely 600 millió embert érintett, akik kétharmada az utóbbi két évezredben vált városlakóvá (ez csaknem Európa teljes népessége). Kína a tervnek – és nem a piacnak – köszönhetően ma már valódi, szuverén termelési rendszerrel rendelkezik. Ezt Dél-Korea és Tajvan kivételével, a Dél egyetlen országa sem tudta megvalósítani: Indiában vagy Brazíliában efféle szuverén rendszernek legfeljebb szétszórt elmei léteznek, semmi több.

Az új körülmények között a terv koncepciójának és végrehajtásának jellemzői változásokon estek át. A terv kötelező maradt a felzárkózási érdekében megkövetelt, gigantikus infrastrukturális beruházások esetében: megfelelő lakhatást kellett biztosítani mintegy 400 millió új városlakónak, ki kellett építeni egy példa nélkül álló autópálya-, út-, vasút- és duzzasztógát-hálózatot, valamint elektromos rendszert. Be kellett kapcsolni az ország vérkeringésébe a kínai vidék csaknem egészét. A fejlesztéseket a tengerparti régióktól a nyugati, kontinentális országrészek felé kellett eltolni. A terv kötelező jellegű maradt, legalábbis részben, a köztulajdonban (állami, tartományi vagy városi tulajdonban) lévő vállalatok eszközeit és céljait illetően is. Más esetekben azonban – a városi kisártermelés, az ipari és egyéb magáncégek kitűzött céljai esetében – a terv csupán irányadóvá vált. Mindazonáltal a célokat nagyon is komolyan veszik, és meghatározzák a megvalósításukhoz szükséges gazdaságpolitikai eszközök részleteit is. Összességben elmondható, hogy az eredmények nem állnak távol a „tervezett” előrejelzésektől.

A kínai államkapitalizmus fejlesztési terveiben a szociális (szándékosan nem a „szocialista” szót használom) dimenzió is helyet kapott. E célok már a maoizmus korszakában is jelen voltak: az analfabétizmus

megszüntetése, az alapegészségügyi ellátás biztosítása és így tovább. A kilencvenes években, a Mao utáni korszak első szakaszában, a tendencia valóban az volt, hogy e célok megvalósításának folytatását elhanyagolták. Ám meg kell állapítanunk, hogy a szociális szempont azóta visszanyerte szerepét, s jelentősége az aktív és befolyásos társadalmi mozgalmak nyomására minden bizonnyal tovább fog növekedni. Az országban végbemenő urbanizáció újabb hulláma nem hasonlítható egyetlen déli ország városiasodásához sem: kétségkívül vannak „előkelő” és kevésbé előkelő városrészek, ám nincsenek nyomornegyedek, amelyek terjedése a harmadik világ más országaiban megállíthatatlan.

Kína beilleszkedése a tőkés globalizációba

A kínai államkapitalizmus elemzését (amit a hatalom a „piaci szocializmus” kategóriájával ír le) nem lehet folytatni anélkül, hogy ne vegyük szemügyre beilleszkedését a globalizációba.

A szovjet modell a globális kapitalizmustól való kivülálláson alapult, sőt, saját integrált szocialista rendszert hozott létre a Szovjetunió és Kelet-Európa részvételével. E kivülállást nagyrészt a Nyugat ellenséges magatartása, illetve a Szovjetunió elszigetelésére irányuló blokádja hozta létre. Kelet-Európa integrációja azonban a KGST kezdeményezései ellenére sem haladt kellő léptekkel előre. Kelet-Európa népei bizonytalan és sebezhető helyzetben maradtak, hiszen részlegesen (s kifejezetten nemzeti alapon) elkülönültek Nyugat-Európától, majd a hetvenes évektől korlátozottan nyitottak a Nyugat felé. Az integráció Kína és a Szovjetunió ezzel szemben sohasem merült fel komolyan: nemcsak azért nem, mert a kínai nacionalizmus ezt aligha fogadta volna el, hanem sokkal inkább amiatt, mert a Kína előtt álló legfontosabb feladatok ezt nem is tették szükségessé. A maoista Kína a lekapcsolódást (*déconnexion*) saját szintjén hajtotta végre. Kérdés, hogy a globalizációba való beilleszkedés a kilencvenes évektől azt jelenti-e, hogy az ország teljesen és végleg lemondott a lekapcsolódásról.

Kína a kilencvenes években azzal lépett be a globalizációba, amit termelési rendszere lehetővé tett: késztermékeexportja erőltetett ütemű fejlesztésének útját választotta: olyannyira elsőbbséget biztosított a kivitelnek, hogy annak fejlődési üteme fölülmúlta a GDP növekedési ütemét is. A neoliberalizmus diadala mintegy másfél évtizeden át (1990 és 2005 között) hozzájárult e stratégia sikeréhez. Ennek folytatása viszont nemcsak politikai és társadalmi következményei miatt volt kétséges, hanem azért is, mert e stratégia maga is megkérdőjeleződött a globális, neoliberális kapitalizmus 2007-től kibontakozó válsága miatt. A kínai hatalom, úgy tűnik, tudatában volt ennek, és nagyon hamar hozzálátott a korrekcióhoz, s mind nagyobb szerepet juttatott a belső piacnak és a nyugati országrészek fejlesztésének.

Azt állítani, ahogy *ad nauseam* hallható, hogy Kína sikere a maoizmusról való lemondásnak (aminek „kudarca”, úgymond, egyértelművé vált), a külső nyitásnak és a külföldi tőke beengedésének (volt) köszönhető, egyszerűen abszurd kijelentés. A maoista építkezés rakta le az alapokat, amelyek nélkül a nyitás nem hozta volna meg az ismert sikereket. Az Indiával való összehasonlítás – amely nem hajtott létre efféle forradalmat – ezt nyilvánvalóvá teszi. Azt mondani, hogy Kína sikere elsősorban (sőt, „teljes egészében”), a külföldi tőke fejlesztéseinek tudható be, nem kevésbé abszurd állítás. A kínai ipari rendszert nem a multinacionális cégek tőkéje hozta létre, s nem ezek valósították meg az urbanizáció és az infrastruktúra-fejlesztés céljait. E siker 90 százalékban a kínai tervezésnek köszönhető. Kétségtelen, hogy a külföldi tőke importja hasznos funkciót látott el: meggyorsította a modern technológia behozatalát. Ám Kína partnerségi szerződésekkel elsajátította ezeket a technológiákat, amelyek továbbfejlesztését immár az ország maga látja el. Semmi ehhez hasonló nem történt sem Indiában, sem Brazíliában, nem is beszélve Thaiföldről, Malajziáról, Dél-Afrikáról és más országokról.

Kína beilleszkedése a globalizációba mindenestre részleges és ellenőrzött (vagy legalábbis ellenőrzés alatt tartható) volt és maradt. Az ország nem vált részesévé a pénzügyi globalizációnak: a teljes bankrendszer állami tulajdonban van, és belső hitelezésre szorítkozik. A jüan árfolyamáról meghozott döntések mindig Kína szuverén döntései. A jüan így nem függ a pénzügyi globalizáció által kikényszerített árfolyamingadozásoktól. Pekingnek joga van arra, hogy azt mondja Washingtonnak, amit az Egyesült Államok mondott 1971-ben az európaiaknak: „a jüan a mi pénzünk, a többi az önök problémája”. Mindehhez hozzátehetjük, hogy Kínának jelentős tartalékaik vannak állami hitelrendszerének kiterjesztése terén. Államadóssága elenyésző, összehasonlítva az Egyesült Államok, Európa, Japán vagy a Dél számos országa elviselhetetlennek tartott eladósodottsági rátájával. Kína tehát az infláció veszélye nélkül pörgetheti fel állami kiadásait.

Az ország sikereinek kulcsa nem külföldi tőkevonzó képességében rejlik. Éppen ellenkezőleg: Kína fejlődésének sikere tette az országot vonzóvá a nyugati transznacionális cégek számára. Azok a fejlődő országok, amelyek Kínához képest jóval nagyobb mértékben nyitották meg kapuikat, s amelyek feltétel nélkül elfogadták alávettségüket a pénzügyi kapitalizmusnak, jóval kevésbé bizonyultak vonzóknak. Ezekben az országokban a nemzetközi tőkét a természeti erőforrások kifosztása, valamint – termelésük kihelyezésével – az olcsó munkaerő kihasználása vonzotta, anélkül azonban, hogy technológiatranszferre vagy ebből következőn a kihelyezett termelésnek a nemzetgazdaságba való integrálására sor került volna (már ahol efféle nemzeti termelési rendszer egyáltalán létezik – Tunéziában vagy Marokkóban például nem ez a helyzet). Hasonló motivációt jelentett a pénzügyi rendszer

kifosztásának lehetősége is, ami az imperialista bankok számára lehetővé tette a nemzeti pénzügyi tartalékok megkopasztását, ahogy ez Mexikóban, Argentínában és Délkelet-Ázsiában történt. Kínában ezzel szemben a külföldi befektetők csakis azzal a feltétellel használhatják a busás hasznot lehetővé tevő olcsó munkaerőt, ha befektetésük illeszkedik a kínai fejlesztési programokba, és technológiaátadásra is sor kerül. Magyarán szólva, (a nemzetközi tőke) „normális” haszonra tud szert tenni, sőt ennél is többre, amennyiben ezt a kínai hatóságokkal való összejátszás megengedi!

Kína, a feltörekvő hatalom

Ma már senki sem kételkedik abban, hogy Kína *feltörekvő* hatalom. A közszájon forgó vélemény szerint, Kína végül is csak visszaszerezte azt a helyet, amit évszázadokon keresztül elfoglalt, mielőtt azt elvesztette volna a XIX. században. Noha ez a vélemény alapvetően helyes, sőt, igen hízelgő, nem sokat segít bennünket abban, hogy megértsük, miben áll ez a felemelkedés jelenkori világunkban, s melyek az előtte álló reális perspektívák. Arról van szó, hogy ezen általánosító nézet képviselői nem teszik fel maguknak a kérdést: Kína felemelkedése vajon annak köszönhető-e, hogy az ország elfogadta a kapitalizmus alapelveit (az elfogadást e vélemény hívei valószínűleg szükségszerűnek gondolják), vagy éppen ellenkezőleg: komolyan kell vennünk, hogy az ország „a kínai színezetű szocializmus” útját járja. Véleményem szerint, ha Kína valóban feltörekvő hatalom, ez éppen azért lehet igaz, mert a fejlődéshez nem tisztán kapitalista utat választott, s hogy ebből következőn, ha e stratégiáján változtatna, éppen magát a felemelkedést veszélyeztetné.

Az általam képviselt tézis az, hogy vissza kell utasítanunk a feltételezést, hogy a népek nem képesek „átugrani” az egymás után mintegy szükségszerűen következő fejlődési szakaszokat, azaz hogy Kínának is át kell mennie a kapitalista fejlődésen, hogy egy esetleges szocialista átalakulást célként tűzhessen ki maga elé. A történelmi marxizmus különböző irányzatai között az erről szóló viták sosem zárultak le véglegesen. Maga Marx is bizonytalan volt ebben a kérdésben. Tudjuk, hogy Marx a Kínát ért első európai támadások (az ópiumháborúk) másnapján azt írta: a következő alkalommal, amikor önök hadseregüket Kínába küldik, ezzel a felirattal fogják fogadni önöket: „Figyelem! Önök a Kínai Polgári Köztársaság határaihoz érkeztek!” E ragyogó megézés a kínai nép kihívásokhoz való alkalmazkodása iránti bizalomról tanúskodott, de másrésről tévedés is volt, hiszen a valóságban a felirat így szólt: „Önök a Kínai Népköztársaság határaihoz érkeztek!” De azt is tudjuk, hogy Marx Oroszországot illetően nem zárta ki a lehetőségét annak, hogy elképzelhető a kapitalizmus szakaszának átugrása (lásd Vera

Zaszulicssal folytatott levelezését). Ma azt mondhatnók, hogy az első Marxnak volt igaza, és Kína valóban a kapitalista fejlődés útját járja.

Mao megértette – Leninnél is pontosabban – hogy a kapitalizmus útja nem vezet sehova, s hogy Kínában a felkelés nem lehet mások műve, mint a kommunistáké. Már a XIX. század végi Csing-császarak, később Szun Jat-szen és a Kuomintang is gondolkodtak egy felkelés lehetőségén, válaszként az országot ért nyugati kihívásra. De nem vettek számításba másfajta utat, mint a kapitalizmusét, s nem rendelkeztek kellő szellemi kapacitással, amely lehetővé tette volna számukra, hogy megértsék a kapitalizmus valódi természetét, s azt, hogy ez az út miért van zárva Kína előtt éppúgy, mint a globális kapitalizmus többi periférikus országa számára. Mao azonban, ez a független szellemű marxista, mindezt nagyon is jól megértette, sőt, azt is felismerte, hogy ezt a csatát nem lehet egycsapásra (az 1949-es győzelemmel) megnyerni, s hogy a konfliktus a szocializmus felé vezető hosszadalmas út (Kína újjászületésének feltétele ennek az útnak a választása volt), illetve a kapitalizmus keretei közé való visszatérés között, még sokáig betölti a horizontot.

Ami engem illet, én mindig is egyetértettem Mao effajta elemzésével, amit néhány írásom is mutat a Tajping-forradalom szerepéről (amiben a maoizmus távoli gyökerét vélelmezem), az 1911-es kínai és a XX. század elején más déli országokban lezajlott forradalmakról, a bandungi konferenciával kapcsolatos vitákról, vagy a „fejlődőnek” nevezett déli országok zsákutcás tőkés fejlődéséről. E gondolatok szorosan összefüggenek a történeti kapitalizmus világméretű kialakulásával létrejött polarizációról (a centrum–periféria ellentét kialakulásáról) vallott téziseimmel. E polarizáció teszi lehetetlenné, hogy a periférikus országok a tőkés rendszer keretei között „utolérjék” a centrumot. És ebből le kell vonni a megfelelő következtetést: ha a gazdag országok „utolérése” lehetetlen, akkor *valami mást* kell megpróbálni, és ez a más az, amit a szocializmus felé vezető út választásának nevezünk.

Kína nem az 1980-as évek, hanem 1950 óta jár a csak rá jellemző úton, bár ezt az utat több szempontból is egymásnak ellentmondó szakaszok jellemzik. Kína önálló, koherens fejlődési tervet dolgozott ki, amely egyedi, s amely bizonyosan nem kapitalista jellegű, hiszen ez utóbbi azt feltételezi, hogy a termőföldet árunak tekintik. E fejlődési terv mindaddig megőrizheti önállóságát, amíg Kína kívül marad a mai pénzügyi globalizáció keretein.

Az a megállapítás, hogy a kínai út nem kapitalista, nem jelenti, hogy „szocialista” lenne: azt azonban igen, hogy az ország a szocializmus felé vezető hosszú úton jár. Mindazonáltal e fejlődést olyan megcsúszások fenyegetik, amelyek az országot letéríthetik erről az útról, s végül a tőkés rendszerbe való reintegrálódásához vezethetnek.

Kína felemelkedésének sikere egyedül eme önállóságra épülő fejlesztési tervnek volt köszönhető. Ebben az értelemben Kína (Dél-Korea

és Tajvan mellett, amelyekről részletesen szólok még) az egyetlen igazi *feltörekvő* ország. Egyetlen más, a Világbank által feltörekvőnek kikiáltott állam sem felel meg e minősítésnek, mivel egyetlen más ország sem követte következetesen saját, koherens fejlődési programját. Mindegyik a tiszta kapitalizmus alapelveihez igazodott, még ha rendelkezett is az államkapitalizmus bizonyos összetevőivel. Minden más ország elfogadta a jelenkori globális tőkés rendszernek való alávetettséget, beleértve annak pénzügyi dimenzióit is. Ez alól Oroszország és India jelent még (ugyan csupán részleges) kivételt, szemben Brazíliával, Dél-Afrikával és más országokkal. Néhol fellelhetők a „nemzeti iparpolitikák” bizonyos szegmentumai is, de ezek nem hasonlíthatók a teljes, integrált és önálló ipari rendszer kiépítésének módszeres kínai programjához (s itt elsősorban a technológia birtoklására gondolhatunk).

Mindezen okok miatt, ezek a kissé felszínesen „feltörekvőnek” nevezett országok valójában, noha eltérő szinteken, mindannyian igen sebezhetőek, s mindenképpen sebezhetőbbek, mint Kína. Ugyanezen okok miatt a felemelkedés *látszata* – a tiszteletreméltó növekedési számok, az ipari késztermékek exportjának jelentős szintje – ezekben az országokban mindig a népesség többségének (elsősorban a parasztságnak) az elszegényedésével jár együtt, ami Kínára nem jellemző. Jóllehet az egyenlőtlenségek növekedése mindenhol jelentkezik (Kínában is), e felszíni jelenség azonban megtevesztő lehet. Mert egy dolog az, ha egy növekedési modell hasznából az emberek egyenlőtlenül részesednek, de nincs belőle kizárva senki (sőt, a modell hozzájárul a szegénység csökkentéséhez – és Kínában éppen ez a helyzet), s egy másik dolog, ha az egyenlőtlenség olyan növekedéssel kapcsolódik össze, amelyből csak egy kisebbség profitál (ez országtól függően lehet a népesség 5–30 százaléka), míg a többség továbbra is reménytelen helyzetben marad. A *China bashing* acsarkodói nem vesznek tudomást (vagy úgy tesznek, mintha nem vennének tudomást) erről a döntő különbségről. Az a fajta egyenlőtlenség, ami abban jelentkezik, hogy a luxusvillák kerületei mellett vannak a középosztálynak és az alsóbb osztályoknak épített, elfogadható színvonalú lakások, nem ugyanaz az egyenlőtlenség, mint amelyben a gazdag negyedek és a középosztály lakhelyei léteznek egymás mellett, míg a többség nyomornegyedekben él. Az ún. *Gini*-arányszámok alkalmasak arra, hogy egy adott struktúrájú rendszerben mérjék az évről-évre bekövetkező változásokat. De a különböző rendszerek nemzetközi összehasonlítására már alkalmatlanok, hasonlóan minden más, a nemzetgazdaságokat mérő makroökonómiai mutatókhoz. A „feltörekvő” országok, Kínát leszámítva, valójában csupán feltörekvő *piacok*, amelyek nyitottak az imperialista triász monopolcégeinek behatolására. E piacok lehetőséget nyújtanak, hogy a szóban forgó országok által termelt értéktöbbletből egy jelentős részt saját hasznukká tegyenek. Kína más eset: olyan

feltörekvő nemzet, amelynek rendszere lehetővé teszi, hogy Kínában maradjon a megtermelt értéktöbblet túnyomó része.

Korea és Tajvan a két másik sikeres példa a kapitalista rendszeren belül lezajlott, önálló utat bejáró feltörekvésre. Sikerük geopolitikai helyzetüknek köszönhető, ami arra készítette az Egyesült Államokat, hogy elfogadja: olyan utat válasszanak, amelyet Washington más országoktól megtagadott. Megvilágosító erejű, ha összevetjük azt a támogatást, amit az Egyesült Államok e két ország államkapitalizmusának nyújtott, azzal, hogy ugyanezt az államkapitalizmust a nasszeri Egyiptomban vagy Boumediene Algériájában milyen támadások érték.

Nem szólok ehelyütt más esetleges felzárkózási programokról, amelyek lehetségesnek tűnnek Vietnamban vagy Kubában, s azokról az oroszországi feltételekről sem, amelyek egy ebbe az irányba mutató fejlődés lehetőségeiről szólnának. Eltekintek attól is, hogy többet mondjak a haladó erők stratégiai céljairól a kapitalizmus déli országaiban – Indiában, Délkelet-Ázsiában, Latin-Amerikában, az arab világban és Afrikában –, amelyek képesek lehetnek arra, hogy kitörjenek a jelenlegi zsákutcából, s olyan önálló felemelkedési programot dolgozzanak ki, amely megelőlegezi az uralkodó tőkés logikával való szakítást.

Jelentős sikerek és új kihívások

Kína nem napjainkban érkezett útelágazáshoz, hisz' az ország 1950 óta minden áldott nap ebben a helyzetben van. Mind a jobboldali, mind a baloldali, a társadalomban és a pártban is jelen levő társadalmi és politikai erők állandó harcot folytatnak egymással.

Honnan jön a mai kínai jobboldal? Való igaz, hogy a Kuomintang komprádor és bürokrata régi burzsoáziáját elűzték a hatalomból, azonban a felszabadító háború során a középosztály egész csoportjai (szakemberek, állami alkalmazottak, gyárosok), miután csalódtak a Kuomintangnak a japán agresszió elleni tehetetlenségében, közeledtek, sőt, csatlakoztak is a kommunista párthoz. Közülük sokan – noha bizonyára nem mindenki – egyszerűen nacionalista volt, semmi több. Később, a kilencvenes években, a magánkezdeményezések előtt való sikeres nyitás után, egy új, hatalmasabb jobboldal lépett a színre, amelyet nem azonosíthatunk csupán a vagyonra (néhol kolosszális vagyonra) szert tett „üzletemberekkel”, akiket éppen üzleti partnereik erősítettek meg, többek között az állam és a párt funkcionáriusai, akik áthágták az ellenőrzés és az együttműködés határait, vagy egyszerűen korruptak voltak.

Sikereik, mint mindig, elősegítették az egyre szélesebb, tanult középosztály csatlakozását a jobboldali eszmékhez. Az egyenlőtlenség növekedése ebben az értelemben jelenti (még ha az teljesen más jellegű is, mint más déli országokban) a legfőbb politikai veszélyt, hi-

szen a jobboldali eszmék előretörése, a depolitizálódás, a naiv illúziók előidézőjévé válhat.

Egy számunkra fontosnak tűnő kiegészítő megjegyzést szeretnék itt tenni: az elsősorban paraszti kistermelés nem feltétlenül jobboldali eszmék szálláscsinálója, ahogy ezt Lenin gondolta (az orosz viszonyok között egyébiránt helyesen). Kína helyzete alapvetően eltér a volt Szovjetunió helyzetétől. A kínai parasztság összességében nem reakciós, mert nem híve a magántulajdon rendszerének, szemben a szovjet parasztsággal, amelyet a kommunistáknak sohasem sikerült leválasztaniuk a kulákokkal való, a magántulajdon védelmezésére irányuló szövetségről. A kistermelő (de nem kistulajdonos) kínai parasztság ezzel szemben ma olyan osztály, amely nem a jobboldali megoldások híve, éppen ellenkezőleg: azokhoz a mozgásban lévő erőkhöz tartozik, amelyek bátrabb szociális és ökológiai politikák elfogadást óhajtják. Ezt tanúsítja „az agrártársadalom megújítását” célul kitűző, nagy erejű mozgalom. A kínai vidék, a munkásosztállyal együtt, egyértelműen a baloldal táborába tartozik, amelyet kiegészít az organikus értelmiségek csoportja, s amely befolyással bír a az állam- és a pártapparátusra is.

A kínai jobb- és baloldal közti állandó konfliktus mindig is hatással volt a párt- és államvezetés által a gyakorlatba átültetett, egymást követő politikai irányvonalakra. A baloldali vonal a maoista korszakban sem győzött harc nélkül. Mao, miután felmérte a jobboldali eszméknek a szovjet modellhez hasonló erejét a pártban és annak vezetésében, leküzdésükre elindította a kulturális forradalmat. „Bombázzátok a főhadiszállásokat!”, adta ki a jelszót, azaz támadjátok a párt irányító testületeit, ahol kialakult az „új burzsoázia”. Bár a kulturális forradalom az elindulása utáni két évben megfelelt Mao várakozásainak, később Mao és a párt baloldala elvesztette az események feletti irányítást, és a forradalom anarchiába torkollott. E kisiklás tette lehetővé az állam- és párthatalom regenerálódását, ami esélyt adott a jobboldalnak. Azóta a jobboldal minden irányító testületben jelentős erővel bír. A baloldal viszont a „terepen” talpon maradt, s „centrum”-irányú kompromisszumokat kényszerített a legfelső vezetésre. A kérdés csak az, hogy ez jobboldali vagy a baloldali „közepet” jelent-e?

A Kína előtt álló mai kihívások természetének megértéséhez elengedhetetlen leszögezni, hogy a konfliktus az önálló kínai projektum – ahogyan ma létezik –, illetve az észak-amerikai imperializmus (s alárendelt európai és japán szövetségei) között, természetéből adódóan, élesedni fog, s éppen Kína sikereinek függvényében. Ennek az összeütközésnek számos területe van: a Kína ellenőrzése alatt tartott modern technológiák, a globális erőforrásokhoz való hozzáférés, a kínai katonai képességek növekedése, az a célkitűzés, hogy a nemzetközi politika rekonstrukciója a népek szuverenitásán alapuljon, hogy a népek maguk választhassák meg politikai és gazdasági rendszerü-

ket. Mindezek a célok nyílt konfliktusban állnak az imperialista triász szövetségének céljaival.

Az Egyesült Államok politikai stratégiája a Föld katonai ellenőrzését tűzte ki célul, mivel ez az egyedüli eszköz ahhoz, hogy Washington megőrizze azokat az előnyöket, amelyeket hegemon szerepe juttatott neki. A Közép-Keleten vívott preventív háborúk e cél eszközei, s ebből a szempontból kell szemügyre vennünk a Kína elleni preventív (nukleáris) háború előkészületeit is, amiket az észak-amerikai államvezetés hideg fejjel úgy kezel, mint valamilyen *esetlegesen* bekövetkező szükségyszerűséget, „még azelőtt, hogy túl késő lenne”. A Kínával szembeni ellenséges viszony fenntartása a rabszolgatartó Tibet és Sinkiang támogatásával, folyamatos amerikai haditengerészeti jelenlét a Kínai-tengeren, a katonai erejét újjáépítő Japán bőkezű bátorítása: mindezek a Kína elleni globális stratégia szerves részei. A *China bashing* bajnokai hozzájárulnak e szembenállás fennmaradásához.

Ezzel párhuzamosan, Washington a G20 szervezetének létrehozásával Kína és más feltörekvőnek tartott országok vélelmezett ambícióit akarja keretek között tartani, s azt az illúziót kelti, hogy a liberális globalizációhoz csatlakozásuk az ő érdekeiket szolgálja. A G2 (az Egyesült Államok és Kína párbeszéde) ugyanebben az értelemben jelent csapdát, minthogy Kínát az Egyesült Államok imperialista kalandjainak bűntársává teszi, és aláássa Peking pacifista külpolitikájának hitelét.

Az e stratégiára adott egyetlen lehetséges válasznak két lábon kell állnia: 1. meg kell erősíteni Kína katonai képességeit, fel kell szerelni az országot az elrettentés arzenáljával; 2. tántoríthatatlanul képviselni kell a nemzetközi politikai rendszer többközpontúvá alakításának tervét, amely tiszteletben tartja a nemzeti szuverenitást. Ehhez szükség van a NATO által marginalizált ENSZ szerepének rehabilitációjára is. Külön alá szeretném húzni az utóbbi célkitűzés meghatározó jelentőségét, ami magában foglalja egy „déli front” (egy „második Bandung”?) megteremtésének elsőbbségét, amely képes lehet arra, hogy támogassa a Dél országainak és népeinek függetlenségi törekvéseit. Másrészről, Kínának rá kell ébrednie arra, hogy nincsenek megfelelő eszközei ahhoz, hogy csatlakozzon az imperializmus rabló gyakorlatához (a bolygó természeti erőforrásainak kifosztásához), hiszen nem birtokol az Egyesült Államokéhoz hasonló katonai erőt, amely végeredményében az imperialista tervek sikerének valódi garanciája. Kína ezzel szemben sokat nyerhet azon, ha támogatást nyújt a Dél országainak iparosodásához, amit a „segélyeket nyújtó” imperializmus el akar lehetetleníteni.

A kínai vezetők által használt (egyébként érthetően) rendkívül visszafogott nyelvezet a nemzetközi kérdésekben, nem teszi lehetővé, hogy reális képünk legyen arról, hogy az ország vezetői mennyire értették meg a felvázolt kihívásokat. Még nagyobb baj, hogy ez a közvéleményben erősíti az illúziók kergetését és a depolitizálódási tendenciákat.

A kihívások másik csoportját az ország politikai és társadalmi irányításának demokratizálása jelenti.

Mao felvázolta és a gyakorlatba is átültette az új Kína politikai irányításnak alapelveit, amiket a következőképpen foglalhatunk össze: egyesíteni a baloldalt, semlegesíteni (hozzáteszem: *nem* megsemmisíteni) a jobboldalt, s kormányozni a centrum baloldalának pozíciójából. Véleményem szerint, ez a legjobb módszer ahhoz, hogy hatékony módon szemléljük a nagy többség által megértett és támogatott, egymást követő előrelépéseket. Mao e módszernek köszönhetően volt képes arra, hogy pozitív tartalmat adjon a társadalom demokratizálása folyamatának, amit a szocializmus felé vezető hosszú út társadalmi fejlődésével kötött össze. Mao e gyakorlatba átültetett módszernek adta meg a formuláját a „tömegvonal” (*qunzhong luxian*) fogalmával (elvegyülni a tömegben, megérteni a harcukat, s felemelni őket a hatalom csúcsára). Lin Chun pontosan elemezte e módszert és azokat az eredményeket, amelyek általa elérhetővé váltak.

A probléma nemcsak Kínát, hanem a föld valamennyi népét érinti: a demokratizálódást össze kell kötni a társadalmi haladással, ellentétben azzal, amikor a „demokrácia” elválik tőle (sőt, ez utóbbi igen gyakran egyenesen társadalmi regresszióval fonódik egybe). Az előbbi megvalósításának módszereit nem lehet egységes formulába önteni, ami minden időben és mindenhol érvényes lenne. A nyugati médiapropaganda által kínált formulát (többpártrendszer és választások) egész egyszerűen el kell utasítani. Ez a fajta „demokrácia” amúgy Nyugaton is önmaga paródiájává vált, nem szólva más térségekről. A „tömegvonal” követése jelenti azt a megoldást, ami képes folyamatosan fejlődő konszenzust teremteni az egymást követő stratégiai célok mentén. Ez élesen szemben áll a nyugati országokban látható „konszenzussal”, ami a média manipulációja és a választási komédia terméke, s célja nem más, mint a tőke érdekeinek kielégítése.

Hogyan lehet ma, az új társadalmi körülmények között megkezdeni egy új tömegvonalnak megfelelő stratégia felépítését? A feladat nem könnyű. A hatalom ma nagyrészt a kommunista párt jobboldalának kezébe került, amely a stabilitást a depolitizálás és az azzal együtt járó, naiv illúziók talaján képzelel. Az ebbe az irányba mutató, spontán tendenciákat a fejlesztési politikák sikere is erősíti. A kínai középosztály jórészt úgy hiszi, hogy a gazdag országok életmódjának utoléréséhez vezető „királyi út” előtt immár nincsenek akadályok, s hogy a triász a felzárkózást ölbe tett kézzel fogja nézni. Egyfajta csodálat is övezi az amerikai életmódot stb. Mindez főként a rohamosan gyarapodó városi középosztályra jellemző, amelynek életkörülményei látványosan javultak. Az a fajta agymosás, aminek az Egyesült Államokban tanuló – elsősorban társadalomtudományokra szakosodott – kínai diákok vannak kitéve, s amit kiegészít a hivatalos, végtelenül unalmas marxista oktatás az iskolákban, jelentősen hozzájárult a radikális kritika beszűküléséhez.

A kínai hatalom nem érzéketlen a szociális kérdések iránt. Nem csupán a marxizmuson alapuló hagyományos nyelvezet miatt, hanem azért is, mert a kínai nép – amely megtanult s ma is képes harcolni – erre rákényszeríti. Még ha a kilencvenes években a szociális szempont háttérbe is szorult a növekedés felgyorsításának prioritása miatt, mára ez a tendencia megfordult. Olyannyira, hogy napjainkban, amikor a gazdag Nyugaton a szociáldemokrácia által kiharcolt vívmányok visszaszorulnak, a szegénységben élő Kína három területen is kiterjesztésükön munkálkodik: az egészségügyben, a lakhatási viszonyok és a nyugdíjak területén. A népi lakásépítési programot, amit a *China bashing* európai jobb- és baloldala nem győz pocskondiózni, nemcsak Indiában vagy Brazíliában irigyelnék meg, de Párizs, London vagy Chicago nem egy külvárosában is!

A társadalombiztosítás és a nyugdíjrendszer immár a városi népesség 50 százalékára terjed ki (ne felejtjük: e népesség 200 millióról 600 millióra nőtt), és a terv (amit Kínában mindig végre is hajtanak) ezt az következő években ki akarja terjeszteni a népesség 85 százalékára. Nem ártana, ha a *China bashing* firkászai ehhez hasonlítható példákat hoznának olyan általuk dicsőített országokból, amelyek a „demokratikus építés útján” járnak. Mindazonáltal a vita továbbra is nyitott arról, hogy milyen rendszert ültessenek át a gyakorlatba. A baloldal (a jövő szocializmusát is szem előtt tartva) a francia rendszert támogatja, azaz a munkavállalók és generációk közötti szolidaritáson nyugvó kiosztófelrovó rendszert, míg a jobboldal – természetesen – a gyűlöletes amerikai magánnyugdíjrendszer pártján áll, amely megosztja a dolgozókat, s a tőke helyett a munkára hárítja a kockázatokat.

A szociális előnyök megszerzése azonban önmagában nem elégséges, ha nem egészül ki a társadalom politikai irányításnak demokratizálásával, azoknak az eszközöknek az újrapolitizálásával, amelyek erősítik a szocialista és kommunista jövő új formáinak keresését.

A kihívásokra nem jelentenek adekvát választ a *China bashing* specialistái és a nyugati média által *ad nauseam* emlegetett alapelvek, amelyeket az autentikus „demokratáknak” (ezen a többpártrendszerű választások híveit értik) kikiáltott ellenzékiek is hajtogatnak. Ennek éppen az ellenkezője igaz: ezen alapelvek megvalósítása – amint azt napjaink tapasztalatai mutatják Oroszországtól Kelet-Európán át az arab világig – Kínában sem járhat más eredménnyel, mint a felemelkedés és a társadalmi újjászületés programjának lerombolásával. Ez a rombolás valójában a kitűzött cél, amit üres szónoklatokba csomagolnak („nincs más megoldás, mint a többpártrendszerű választások!”). E hamis recepttel szemben nem elég csupán merev, a párt privilégiumait védelmező álláspontot képviselni, hiszen a párt maga is benuult állapotban van, s ma már alig több, mint egyfajta toborzó intézmény az államigazgatás vezető posztjainak betöltésére. Valami újat kell tehát kitalálni.

Az újrapolitizálást és az új válaszok számára kedvező feltételeket nem lehet propagandakampányokkal elérni. Ezeket csakis a szociális, politikai és ideológiai küzdelmek folytatásával lehet ösztönözni. Ehhez szükség van a harcok jogosságának előzetes elismerésére, a kollektív (szerveződéshez, véleménynyilvánításhoz, kezdeményezéshez fűződő) jogok elismerésén alapuló törvényhozásra. Mindez azt is jelenti, hogy a pártnak magának kell elköteleződnie a közdelemben; másként szólva: újból fel kell találnia a maoista tömegvonal formuláját. Az újrapolitizálódásnak nincs értelme, ha nem jár együtt olyan folyamatokkal, amelyek elősegítik, hogy a dolgozók fokozatosan nagyobb felelősséget viseljenek a társadalom irányításában – minden szinten: a vállalatoknál, lokálisan és országosan egyaránt. Egy ilyen program nem zárja ki az egyéni jogok elismerését sem, sőt: feltételezi intézményesítésüket. A gyakorlatba való átültetésük pedig lehetővé tenné új módszerek kidolgozását a választások hasznosítására a vezetők kiválasztásában.

Jegyzetek

- 1 Írásom sokat köszönhet a Kínában, 2012 novemberében és decemberében Lau Kin-Chi (Linjang Egyetem, Hong-kong) által szervezett, a Chongqing-i South West, a Renmin és a pekingi Xinhua egyetemekkel (Daj Jinhua, Wang Hui), valamint a Kínai Társadalamtudományi Akadémiával (Huang Ping) együttműködésben megtartott vitáknak, illetve a Shanxi-, Shaanxi-, Hubei-, Hunan- és Chongqing tartományok paraszti mozgalmainak aktivistáival létrejött találkozásoknak. Szeretném megköszönni segítségüket és kifejezni reményemet, hogy tanulmányom hasznosnak bizonyul majd a további kérdésfelvetésekhez. Írásom sokat köszönhet Wen Tiejun és Wang Hui munkáinak is.
- 2 *China bashing*: ezen a tetszőleges politikai beállítottságú (ideértve a baloldalt is, sajnos) nyugati médiumok kedvenc foglalatosságát értjük, amelyek szisztematikus kritikával illetnek, sőt, kriminalizálnak mindent, ami Kínában történik. Kína bővíti exportál a harmadik világ szegény országaiba (ez amúgy ténykérdés). Szörnyű bűncselekmény. De Kína gyárt nagy sebességű vonatokat, repülőgépeket és műholdakat is, amelyeknek Nyugaton is elismerik magas technológiai szintjét. Úgy tűnik azonban, erre Kínának nincs joga! Úgy tesznek, mintha a szociális lakásépítés nem lenne több, mint nyomornegyedek létesítése a munkások számára, mintha Kína (ahol ezek a tömeglakások tényleg nem fényűző villák) az „egyenlőtlenség” tekintetében összevethető lenne Indiával (ahol a nyomornegyedek és a fényűző villák egymás mellett léteznek). A *China bashing* beszédmódja alátámasztja azt a gyerekes véleményt, amit az amúgy tehetetlen nyugati baloldal bizonyos áramlataiban is tetten érhetünk: ha Kína nem képes megvalósítani a XXIII. századi kommunizmust, akkor ott minden árulás! A *China bashing* hozzájárul a Kína-ellenes hangulatkeltés módszeres kampányához, amely akár egy esetleges katonai agresszió előkészítője is lehet. Nincs másról szó egyébiránt, mint arról, hogy le akarják rombolni egy nagy „déli” nép autentikus felemelkedésének esélyeit.

(Fordította: Balázs Gábor)

Eredeti megjelenés: <http://www.marx.be/fr/content/chine-2012>